

Aleš Gabrič

USTVARJANJE MEJE V JUGOSLOVANSKI DRŽAVI

MEJA MED OBLASTMI IN BANOVINAMI V KRALJEVINI SHS/ JUGOSLAVIJI

Evropa je po 1. svetovni vojni doživela velike politične spremembe. Z zemljevidov so izginila štiri velika cesarstva, v srednji in vzhodni Evropi pa so nastale nove države, ki so bile sad nacionalnih gibanj od 19. stoletja dalje. Velike geopolitične spremembe so se zgodile tudi na ozemlju, ki ga naseljujejo Slovenci, saj je država pod žezlom Habsburžanov, vladarske rodbine, ki je tem ozemljem vladala več kot pol tisočletja, razpadla. Ob razpadu Avstro-Ogrske je bila 29. oktobra 1918 na južnoslovanskem delu ozemlja ustanovljena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov z osrednjo oblastjo v Zagrebu. Oblast na Slovenskem je prevzela Narodna vlada v Ljubljani. Meja med slovenskim in hrvaškim delom države je načeloma postala meja med avstrijskima Kranjsko in Štajersko ter ogrsko Hrvaško (ogrski delu nekdanje monarhije).

Po združitvi Države SHS s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev 1. decembra 1918 je kot »slovenski« del države veljalo ozemlje avstrijskega dela nekdanje monarhije, meje med novimi upravnimi enotami pa so potegnili po starih ločnicah, pri čemer etnične meje niso bile tako pomembno merilo.

V Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS) so prišla ozemlja z zelo različnimi upravnimi sistemi. Dokler država ni utrdila notranje političnega sistema, so meje med upravnimi enotami ostajale takšne, kot so bile pred oblikovanjem nove države. Za slovenski del Kraljevine SHS to pomeni, da je oblast v Ljubljani zavladovala nad ozemljem bivšega avstrijskega dela monarhije, dežel Kranjske, Štajerske in delov Koroške, ki so prišli v okvir nove južnoslovenske države, in da je meja med Kranjsko in Štajersko na eni in Hrvaško, tj. ogrskim delom bivše dvojne monarhije, na drugi strani samoumevno postala meja slovenskim in hrvaškim delom nove južnoslovenske državne tvorbe.

To je bilo vidno tudi pri prvi teritorialni razdelitvi jugoslovanske države. Ustava Kraljevine SHS, sprejeta 28. junija 1921 in zato poimenovana kot vidovdanska ustava, je kot upravne enote, po katerih se izvršuje oblast, naštel oblasti, okrožja, okraje in občine. Največja upravna enota je bila torej oblast, ki je smela imeti največ 800.000 prebivalcev, načeloval pa ji je veliki župan, ki ga je imenoval kralj.¹⁹² Zaradi omejitve števila prebivalstva je bil tudi slovenski del države z uredbo o razdelitvi države na oblasti, sprejeti 26. aprila 1922, razdeljen na dve oblastni enoti. Meja med ljubljansko in mariborsko oblastjo je temeljila (a ne izključno) na meji med nekdanjima Kranjsko in Štajersko, vsaka od teh je dobila še košček Koroške, ki je pripadel Kraljevini SHS. Vsaka pa je dobila tudi še del ozemlja z večinsko hrvaško govorečim prebivalstvom, ki pa v preteklosti ni bil del kraljevine Hrvaške. Območje Kastava, ki je postal del Ljubljanske oblasti, je bil pred vojno del avstrijskega dela monarhije. Mariborski oblasti pa sta bila priključena večinsko slovensko Prekmurje in večinsko hrvaško Medjimurje.¹⁹³ Obe pokrajini sta bili pred vojno del kraljevine Ogrske, ki je po Trianonski mirovni pogodbi pripadlo Kraljevini SHS in bilo, ne glede na etnično različnost območij, uvrščeno v eno upravno enoto.

Do edine spremembe na »slovensko«-»hrvaški« meji v času upravne razdelitve na oblasti, ki je upoštevala etnično načelo, je prišlo julija 1928. Okraj Kastav je bil tedaj izločen iz Ljubljanske oblasti in je postal del Primorsko-krajiške oblasti. Dejstvo, da je bil pod naredbo podpisan minister za notranje zadeve,

¹⁹² *Uradni list deželne vlade za Slovenijo*, III, št. 87, str. 426, Ustava Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.

¹⁹³ *Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo*, IV, št. 40, str. 313–314, Uredba o razdelitvi države na oblasti.

Slovenec Anton Korošec,¹⁹⁴ nakazuje, da tega ukrepa vlade ne koremo šteti kot protislovenskega.

Dojemanje notranjih meja kot predvsem upravnih je vidno iz publikacij, izdanih v času med svetovnjima vojnoma. Čeprav so avtorji v spominskih zbornikih, izdanih ob obletnicah ustanovitve nove države Kraljevine SHS, uporabljali ob Slovencih tudi imena Slovenija in Hrvaška, so ob vprašanju razmejevanja preprosto navajali, da je meja potekala po starih ali na novo določenih upravnih mejah, česar pa niso problematizirali v pomenu etnične meje, kot so to počeli pri opisovanju na novo začrtanih meja proti sosednjim narodom v sosednjih državah. V zborniku *Slovenci v desetletju 1918–1928* je Lovro Bogataj o prevratnem obdobju 1918 zapisal, da ozemlje, na katerem je oblast izvajala Narodna vlada v Ljubljani, ni bilo natančno določeno, saj nove meje še niso bile jasne. »Upravna meja Slovenije je tedaj ostala neizpremenjena samo napram Hrvatski, proti Italiji, Avstriji in Ogrski so pa bile meje še nedoločene,«¹⁹⁵ je ugotovil v uvodnem orisu slovenskega ozemlja po oblikovanju Narodne vlade za Slovenijo. Nato pa je orisal le spreminjanje meja in pristojnosti proti sosednjim državam, meja s Hrvaško pa je bila omenjena le po spreminjanju meja po oblikovanju Ljubljanske in Mariborske oblasti,¹⁹⁶ torej že kot meja med novo oblikovanimi upravnimi enotami, ki niso bile več poimenovane po narodih, torej kot »slovenske« ali »hrvaške«. Tudi pri vseh drugih avtorjih v nadaljevanju zbornika so bile omenjene zgolj spremembe meja med oblastnimi enotami, nihče pa jih ni opisoval z narodnostnega vidika ali nasprotoval spreminjanju meja zaradi neupoštevanja etničnih načel razmejevanja.

Pojmovanje ozemelj, naseljenih s slovenskim in hrvaškim prebivalstvom, kot zgolj meje med upravnimi enotami znotraj enovite države se je vleklo tudi v čas po preimenovanju v Kraljevino Jugoslavijo. Z zakonom o razdelitvi države na upravna območja, izdanem 3. oktobra 1929, je bil s Slovenci naseljen del države oblikovan kot Dravska banovina s sedežem v Ljubljani. Njene meje so bila zunanje meje Jugoslavije, proti sosednji Savski banovini s sedežem v Zagrebu pa je bila meja določena »ob vzhodni odnosno južni meji srezov: Lendave, Ljutomera, Ptuja, Šmarja, Brežic, Krškega, Novega mesta, Kočevja in Čabra.«¹⁹⁷ Meje večjih upravnih enot so bile torej določene z mejami manjših upravnih enot, te pa tudi niso bile natančno definirane.

Meja med Dravsko in Savsko banovino se je po večini naslanjala na staro avstro-ogrsko mejo, a je od nje pomembno odstopala na dveh mestih. V Dravsko banovino je bil vključen okraj Čabar, nekdanj del Kraljevine Hrvaške, Savski

¹⁹⁴ *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti*, X, št. 66, str. 469, Naredba ministra za notranje posle.

¹⁹⁵ Bogataj, *Uprava v Sloveniji*, str. 374.

¹⁹⁶ Prav tam, str. 385–386.

¹⁹⁷ *Uradni list Dravske banovine*, XI, št. 100, 9. 10. 1929, Zakon o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja, str. 765.

banovini pa je pripadel okraj Črnomelj, nekdanji del Kranjske. Prav na teh dveh mestih je tudi prišlo do sprememb meje med banovinama v letu 1931. Dne 28. avgusta 1931 je bil s spremembami zakona o razdelitvi na upravna območja okraj Čabar izločen iz Dravske banovine, (bivši) okraj Črnomelj pa je postal del Dravske banovine. Tretja sprememba meje med »slovensko« Dravsko banovino in »hrvaško« Savsko banovino pa je bila potegnjena v okraju Čakovec. Iz tega je bila izločena občina Štrigova in še nekaj vasic, ki so bile dodeljene Dravski banovini.¹⁹⁸ Na omenjenih treh območjih je sploh prišlo do več sprememb in težave so se vlekle še v čas po 2. svetovni vojni. Okraj Čabar se je že leto poprej, junija 1930, povečal na račun občin Osilnica, Trava in Draga, ki so bile izločene iz okraja Kočevje in pripojene Čabru.¹⁹⁹ Ko je nato okraj Čabar prešel v okvir Savske banovine, je s seboj »odnesel« tudi te tri (»slovenske«) občine. Iz okraja Črnomelj pa je bilo 28. aprila 1931 izločenih devet občin, ki so skupaj z občino Radatoviči iz (»hrvaškega«) okraja Jastrebarsko tvorili nov okraj Metlika.²⁰⁰ Septembra 1931 pa so bile na novo določene meje občin in pripadnosti okrajem nekdanje občine Štrigova, ki je bila razdeljena med okraja Dolnja Lendava in Ljutomer, ter nekaj manjših vasi ob Muri, ki so bile pripojene okraju Ptuj.²⁰¹

Tako je del slovensko govorečega prebivalstva okraja Čabar postal del Savske banovine, v okvir Dravske pa so z okrajema Črnomelj in Metlika prišli tudi manjši kraji s srbskohrvaško govorečim prebivalstvom. Narejene so bile še nekatere manjše spremembe, okraja Črnomelj in Metlika pa sta bila leta 1936 vnovič združena v en okraj. Ko je bila avgusta 1939 ustanovljena Banovina Hrvaška, so se spremenile vse njene meje proti drugim banovinam, le meja med Savsko banovino (po novem delu banovine Hrvaške) in Dravsko banovino je ostala nespremenjena.

Po preimenovanju države v Kraljevino Jugoslavijo in razdelitvi države na banovine, še pred spreminjanjem banovinskih meja leta 1931, je bila v Almanahu Kraljevine Jugoslavije Dravska banovina opisana takole:

»Dravska banovina zavzema s.z. del državnega teritorija ter obsega glavno teritorij bivše pokrajine Slovenije, pozneje Ljubljanske in Mariborske oblasti, razen srezov Kastav, Črnomelj in Međimurje, a vštévši srez Čabar bivše Primorsko-krajiške oblasti.«²⁰²

198 *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, II, št. 53, 10. 9. 1931, str. 1119–1121, Zakon o izpremembah in dopolnitvah v zakonu o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja.

199 *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, I, št. 17, 8. 8. 1930, Uredba o izpremembi meje in ugotovitvi področja srezov Čabar in Kočevje Dravske banovine, str. 225.

200 *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, II, št. 36, 18. 6. 1931, Zakon o ustanovitvi novega sreza metliškega s sedežem v Metliki, str. 788.

201 *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, II, št. 58, 26. 9. 1931, Uredba o izpremembi območja srezov in občin zbog izpremenjenih banovinskih mej, str. 1184–1185.

202 *Almanah Kraljevine Jugoslavije*, str. 33.

Čeprav je v statističnih podatkih zabeleženo, da je več kot 92 % prebivalcev kot materni jezik navajalo slovenski, banovina uradno ni bila opredeljena kot slovenski del države. Dravsko banovino je na zahodu in severu zamejevala državna meja z Italijo, Avstrijo in Madžarsko, njena meja proti drugim delom Jugoslavije pa je bila opisana takole:

»Od Murskega Središča – ob Muri na zapad – do Pristave – potem na jug ob zapadni meji Međimurja – na Trnovec – ob Dravi na zapad do Lovrečan – po Halozah in Maceljškem Pogorju do izvira Sotle – ob Sotli do Save pri Ribnici – potem ob Bregani – Gorjancih – ob zapadni meji sreza Črnomelj, potem ob Kolpi in južni meji sreza Čabar do državne meje.«²⁰³

Opazno je naslanjanje meje na geografske značilnosti, tj. reke in hribovja, ter na meje okrajev (srezov). Čeprav je bila septembra 1931 spremenjena na treh mestih, to očitno ni bilo dovolj pomembno, da bi spreminjanje »slovenskih« meja sploh omenili v zelo obsežnem *Spominskem zborniku Slovenije* iz leta 1939. Razumevanje naravnih ovir kot prirodnih meja med upravnimi enotami je bilo tako samoumevno, da je tudi sicer zelo natančni geograf in kartograf Valter Bohinec na svojem stenskem zemljevidu Dravske banovine (ki je bil še dolgo temeljni za tiskanje šolskih zemljevidov), ki je že upošteval spremembe meja septembra 1931, narisal mejo v Beli krajini na Kolpi, ne da bi posebej označil področje Marindola, ki je sodil v Savsko banovino. Še po 2. svetovni vojni je pri manj natančnih šolskih zemljevidih na odsekih, kjer se je meja med »slovenskim« in »hrvaškim« delom Jugoslavije med vojnoma spreminjala, vladala precejšnja zmeda, kar po eni strani dokazuje, da celo strokovnjakom niso bile poznane spremembe oblastnih in banovinskih meja, po drugi strani pa nakazuje, kako obrobno oz. nepomembno se jim je zdelo to vprašanje.

Politikom, ki so že razmišljali o povojnih mejah, vprašanje slovensko-hrvaške meje ni postalo pomembno niti v času 2. svetovne vojne. Slovenski in jugoslovanski politiki so zaveznikom jasno povedali, da bodo po vojni zahtevali spreminjanje jugoslovanskih meja, v prvi vrsti proti Italiji in Avstriji. Zato so se začeli za vprašanje zanimati tudi predstavniki zaveznikov pri vodilnih organih odporiškega gibanja. Britanski častniki so s terena, ki so ga nadzirale slovenske partizanske enote, novembra 1944 poročali, kakšne bi lahko bile slovenske meje, če bi upoštevali etnično načelo. Člani britanske misije so se širše razpisali o meji na Koroškem in Italiji, o južnem delu pa na kratko zapisali: »Reka DRAGOGNA (Dragonja) se zdi dokaj natančna jezikovna meja med Slovenci in Hrvati v Istri.«²⁰⁴

203 Prav tam, str. 33.

204 Prav tam.

Tisti Slovenci, ki so se tedaj ubadali z vprašanjem bodočih slovenskih meja, se morda s takšnim preprostim sklepom, če bi bili z njim seznanjeni, ne bi popolnoma strinjali. Ko so sodelavci Znanstvenega inštituta pri Predsedstvu SNOS marca 1944 razpravljali o načelnih izhodiščih za poveljne mejne zahteve, so se ukvarjali z mejama z Avstrijo in Italijo, Hrvaške pa skorajda niso omenjali.²⁰⁵ So se pa posamezniki zavedali, da bi bilo koristno razmišljati tudi o tem, kar dokazuje zapis, da »glede slovenskega dela Istre bo treba s Hrvati še spregovoriti jasno prijateljsko besedo, da še se tu ne pojavijo kakšni spori.«²⁰⁶ Toda politika je tovrstne pomisleke preslišala in razmejevanje med republikami je leta 1945 potekalo brez potrebnih predpriprav, analiz ali elaboratov, ki bi utemeljevali takšno ali drugačno odločitev tistih, ki so odločali o notranjih mejah. Vodstvo osvobodilnega gibanja ni o tem razmišljalo niti ob odločitvi, da bo Jugoslavija po vojni federativna država, temelječa na etničnem načelu.

NEDOKONČANO RAZMEJEVANJE MED SLOVENIJO IN HRVAŠKO PO LETU 1945

Poveljna jugoslovanska oblast je pozornost posvetila zlasti zunanjim mejam Jugoslavije, saj je zahtevala spremembo meje proti Italiji in Avstriji, medtem ko za Madžarsko ni zahtevala popravka meje iz leta 1941.²⁰⁷ Pristojni državni organi se takoj po osvoboditvi leta 1945 še niso detajlneje in uradno ukvarjali z notranjimi mejami med posameznimi federalnimi enotami. Tudi ko je poletje 1945 postalo jasno, da bo Jugoslavijo sestavljalo šest federalnih enot, pristojni državni organi niso povlekli dokončne meje med njimi. Slovenija je prvič postala uradno ime, dobila je državne organe in oznake, meja s sosednjo jugoslovansko republiko pa je prvič v zgodovini postala (dejansko) slovensko-hrvaška meja.

V ustavodajni skupščini so sestavljavci nove ustave izhajali iz načela, da je narodno vprašanje v državi rešeno in da zaradi tega ni potrebno izgubljati preveč časa s problematiko meje med posameznimi republikami federativno preurejene države. Odprta vprašanje niso bila dokončno rešena, kar je ob pripravi ustave opozoril Sava Kosanović, ki se je na politični sceni uveljavil že v dvajsetih letih kot poslanec Samostojne demokratske stranke. Kosanović je 14. decembra 1945 omenil, da bi morali že na začetku ustave omeniti meje federativnih republik in predlagal, da bi se te določile po stanju na določen dan, na primer na stanje 11. novembra 1945 (na ta dan so bile volitve v ustavodajno skupščino, op. p.).

²⁰⁵ SI AS 1643, š.k. 13, Sumarični zapisnik debatnega sestanka o referatih tov. Zwitterja in ing. Dularja o mejah v Semiču 20. marca 1944.

²⁰⁶ SI AS 1643, š.k. 13 Nekaj načelnih pripomb k vprašanju o mejah, str. 2.

²⁰⁷ Zečević, Lekić, *Državne granice*, str. 104–106.

Razložil je, da je bilo zaradi nesoglasij pri razmejitvi Hrvaške in Srbije rečeno, da gre zgolj za začasno razmejitev in naj bi bila meja potrjena s sprejemom ustave. Ker pa se ta te problematike ni dotikala, je Kosanović predlagal, da bi v ustavo zapisali: »Ozemlja posameznih republik so določena po stanju na 11. november 1945.«²⁰⁸

Predsedujoči Moša Pijade je zavrnil Kosanovičev predlog z argumentom, da ne pozna nobene ustave, v kateri bi bile zapisane meje države, še posebej pa ne meje med njenimi sestavnimi federalnimi deli. Nato je omenil, da sicer res obstaja še nekaj nesoglasij, da obstajajo »tri do štiri zelo majhna sporna vprašanja glede nekaterih vasi, mogoče je to že rešeno, med Slovenijo in Hrvaško, med Bosno in Liko«, a ga je prekinil glas iz poslanskih vrst, da so odprta tudi še vprašanja razmejitve med Srbijo in Hrvaško ter Makedonijo in Srbijo. Oglasil se je tudi Kosanović in opozoril: »Takšni primeri so na številnih mestih.« Tistim, ki so zahtevali razmejitev že v fazi sprejemanja ustave, sta nasprotovala predsedujoči Pijade in Miloš Minić, ki sta zatrjevala, da zadošča ustavno določilo, da je za razmejitev med republikami pristojna zvezna skupščina. Moša Pijade je preprosto menil, da če se bo še kje pojavil kakšen spor, ga bo rešila skupščina, če pa sporov ne bo, »bodo meje ostale takšne, kakršne so nastale po naravni poti«. Razpravo je zaključil z besedami, da bodo težave, ki so se pojavile, preprosto rešili tako, da jih bodo predstavili v zvezni skupščini »in ona bo rekla: meja med Slovenijo in Hrvaško gre tukaj in tukaj itd., itd., in to na temelju te ustave.«²⁰⁹

Toda zakoni o razmejitvi med eno in drugo republiko niso bili nikoli sprejeti, posledice pa so bile nadaljevanje sporov in večkratno ugotavljanje pristojnosti posameznih republik na določenih odsekih meje. Da se je tudi v zvezni skupščini v razpravi pogosto omenjala meja med Slovenijo in Hrvaško, je bil svojevrsten pokazatelj dejstva, da je ravno ta meja leta 1945 postala ena spornejših. Težave so obstajale tudi na mejah med drugimi republikami,²¹⁰ še posebej problematično pa je bilo za politiko določanje meje med Hrvaško in Srbijo.²¹¹

Meje niso bile zabeležene niti v posebnih zakonih niti v zvezni ali republiških ustavah. Ustava Federativne ljudske republike Jugoslavije, sprejeta 31. januarja 1946, je v 12. členu določila: »Razmejitev ozemlja ljudskih republik izvršuje Ljudska skupščina FLRJ. Meje ljudske republike se ne morejo spreminjati brez njene privolitve.«²¹² Ustava Ljudske republike Slovenije, sprejeta 16. januarja 1947, je le ponovila to ohlapno določilo in v 11. členu zapisala: »Meje Ljudske republike

208 *Ustavotvorni odbori Savezne skupštine i Skupštine naroda*, str. 111.

209 Prav tam, str. 119–120.

210 Več glej: Zečević, Lekić, *Državne granice*.

211 Bara, Đilasova komisija, str. 47–58.

212 *Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije*, II, št. 10, 1. 2. 1946, str. 75.

Slovenije se ne smejo spreminjati brez privolitve Ljudske republike Slovenije.«²¹³ V 44. členu, v katerem je bilo med pristojnostmi zabeleženo tudi »odločanje o pristanku na spremembo mej Ljudske republike Slovenije«,²¹⁴ sploh ni bilo točneje zabeleženo, kateri organ naj bi bil za to pristojen, čeprav je bilo po analogiji samoumevno, da naj bi bila to ljudska skupščina Slovenije. Nedvoumno je bilo to zapisano v naslednji ustavi, v ustavi Socialistične republike Slovenije, sprejete aprila 1963. V njej je bilo med pristojnostmi skupščine Slovenije zapisano tudi, da »sklepa o vprašanjih meja Socialistične republike Slovenije«.²¹⁵

Temeljna pomanjkljivost ustavne ureditve je bila nejasnost, kako naj bi zvezna in republiške skupščine dajale soglasje na spremembo meja, če ta uradno sploh ni bila določena. Že Ministrstvo za konstituinto je v času priprave prve povojne jugoslovanske ustave in ozemeljske razdelitve države na okrožja in okraje ugotovljalo, da tega ni možno izpeljati do konca, ker ni jasno, kateri republiki pripadajo posamezna področja. Septembra 1945 je ministrstvo poročalo, da po podatkih vlad Hrvaške in Slovenije »še vedno ni rešeno vprašanje pravilne razmejitve med Hrvaško in Slovenijo v vprašanju meja v Istri«. Kot drugi problem je omenilo mejno vprašanje v občini Štrigova, kjer je po mnenju Ministrstva za konstituinto ravno nerešeno mejno vprašanje izzivalo hude spore in obračunavanje med prebivalstvom.²¹⁶

Ustava FLRJ je bila tako sprejeta, še preden so bile natančno določene meje med njenimi federalnimi enotami. Zvezna vlada se je leta 1946 vsaj seznanila s težavami, ki nastajajo zaradi nerešenega vprašanja notranjih meja in je od vlad posameznih federalnih enot zbrala podatke o spornih mejnih vprašanjih. V analizi je oktobra 1946 zapisala, da sta med Slovenijo in Hrvaško dve sporni točki. Prva, razmejitev v občini Štrigova, je bila zelo pereča, saj naj bi se lokalni organi, namesto da bi delovali v interesu bratstva in edinstva, priključili propagandnim akcijam za priključitev k eni ali drugi republiki, kar je imelo za posledico »razširjanje šovinističnega sovraštva med Hrvati in Slovenci« in zaradi česar je bilo »zapostavljeno politično delo in delo na obnovi in izgradnji«. Kot drugo sporno točko so omenili vprašanje meja med okrajema Črnomelj in Karlovac, kjer pa je bil »že dosežen sporazum med predstavniki LR Slovenije in LR Hrvaške«, sporazum pa naj bi dobil »potrditev v Zakonu o razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvaško, ki ga bo sprejela Ljudska skupščina FLRJ«.²¹⁷ Omenjeni sporazum ali dogovor o rešitvi te sporne točke v pregledanem gradivu ni bil najden, zakon pa, kot je bilo že omenjeno, ni bil nikoli sprejet.

213 *Uradni list, Ljudske republike Slovenije*, IV, št. 4-A, 24. 1. 1947, str. 14.

214 Prav tam, str. 16.

215 *Uradni list Socialistične republike Slovenije*, XX, št. 10, 9. 4. 1963, str. 83.

216 Zečević, Lekić, *Državne granice*, str. 108–109.

217 Prav tam, str. 117.

Nepoznavanje oziroma zapostavljanje problematike razmejitve med federalnimi enotami je v tem poročilu več kot očitno. Kot sporni sta naštetih le dve točki, čeprav je bilo ob slovensko-hrvaški več nedorečenih odsekov poteka meje. Spor glede razdelitve Štrigove in okolice je dobival širše politične razsežnosti s prirejanjem masovnih sestankov, pisanjem peticij in zbiranjem podpisov za priključitev na eno ali na drugo stran. Posledice so bile vzbujanje sovraštva in netolerance, pa tudi zasliševanja najbolj zagretilih akterjev dogajanja in odpuščanja posameznikov iz službe.²¹⁸ Do še ostrejšega posega od višjih političnih in oblastnih struktur od zgoraj morda ni prišlo zato, ker so politični organi ocenjevali, da akcije vodijo bivši Mačkovi in Koroščevi pristaši in bi zato popuščanje njihovim zahtevam pomenilo popuščati pred pritiski »sovražnika«. Problem razmejitve v Istri v tem poročilu ni bil niti omenjen, saj to ozemlje še ni sodilo v okvir Jugoslavije, temveč je bilo do leta 1947 del Julijske krajine in nato del Svobodnega tržaškega ozemlja.

Kako malo pozornosti je bilo namenjeno natančni razmejitvi med posameznimi republikami, je razvidno tudi iz zapisnikov vodilnih političnih organov v državi. Ko so jugoslovanski, slovenski ali hrvaški politiki razpravljali o Primorski oz. zahodni meji, so seveda razpravljali le o meji z Italijo. Politbiro centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije vprašanja meje s Hrvaško tako v povojnih letih sploh ni imel na dnevnem redu.²¹⁹ Hrvaški politbiro pa je problem, ko se je pojavil, obdelal zelo na kratko in na seji 13. januarja 1946 na hitro obravnaval pod točko razno na koncu seje. Omenili so le, da bodo mejo pri Štrigovi rešili »gore«, torej neposredno na terenu, in da bo treba rešiti še vprašanje, ki se je nanašalo na »nekaj vasi preko Kolpe – okraj Karlovac«,²²⁰ s čimer bi lahko bilo mišljeno področje Marindola. Odsotnost tehtnih razprav na osrednjih političnih forumih samo po sebi priča, kako (ne)pomembno je bilo za vodilne jugoslovanske politike vprašanje (notranjih) meja med federalnimi enotami.

Do spreminjanja meja je tako prihajalo ob sprejemanju zakonov o upravno teritorialni razdelitvi republik in to na temelju internih dogovorov med predstavniki oblastnih ali političnih organov obeh republik. Toda te spremembe niso bile potrjene tudi v zakonu o razmejitvi med republikama, kot ga je zahtevala ustavna ureditev in kot so ga sicer mimogrede v elaboratu z 31. oktobra 1946 najavili zvezni organi oblasti.

218 Obsežno dokumentacijo o tej problematiki je zbral Peter Pavel Klasinc in je na tem mestu ni treba podrobneje ponavljati. Glej: Klasinc, *Arhivski dokumenti o dogodkih v Štrigovi in okolici*.

219 Glej: *Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954*.

220 *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske*, str. 179.

SPORNE TOČKE PO LETU 1945

Primerjava meje med Dravsko in Savsko banovino iz leta 1941 in mejo med LR Slovenijo in LR Hrvaško iz prvega povojnega desetletja, ki jo je po naročilu Izvršnega sveta LR Slovenije avgusta 1955 naredila Geodetska uprava Slovenije, je pokazala, da je bila po vojni meja spremenjena na osmih mestih, toda nekateri druga poročila pričajo, da je bilo sprememb celo več. Zaradi spreminjanja toka reke Mure je bila meja od Razkrižja do Murskega Središča nejasna, zaradi spremembe toka reke Sotle pred njenim izlivom v Savo pa je od Hrvaške ostalo odrezanih približno 240 ha ozemlja. Ti dve območji sta neposeljeni, zaradi tega na teh dveh odsekih meje ni prihajalo do političnih zapletov. Do teh je prišlo na območju dela okraja Ljutomer, ki je pred letom 1941 sodil v Dravsko banovino. Šlo je za približno 4.200 ha ozemlja enajstih katastrskih občin, za katerega so po navedbah slovenske Geodetske uprave leta 1946 »predstavniki LR Hrvatske, tajnik in šef katastrskega urada okraja Čakovec ter dva oficirja JLA prevzeli katastrski operat in istega odnesli v okraj Čakovec«. ²²¹

Težave na tem območju so se vrstile od leta 1945. Pred volitvami v ustavodajno skupščino sta se v Štrigovi sestali delegaciji Slovenije in Hrvaške in sklenili, da območje razdelijo, tako da bi Hrvaški pripadla Štrigova, Grabrovnik in Železna Gora, medtem ko naj bi Jalšovec, Razkrižje, Robadje, Sv. Urban in Stanetinec ostali v Sloveniji. Po navedbah članov Krajevnih ljudskih odborov in odborov Osvobodilne fronte teh krajev iz maja 1946 je bil sklep sprejet na osnovi volilnih imenikov za skupščinske volitve. Tega pa »so izvršili ljudje, ki se čutijo Hrvati in so, ne da bi vprašali posameznike o njih nacionalnosti, vpi-sovali avtomatično za vsakega volilca, da je Hrvat«. ²²² Po navedbah slovenskih prič naj bi to veljalo zlasti za Štrigovo, Grabrovnik in Železno goro, toda dejstvo je, da so bili že desetletja podatki o narodni pripadnosti v popisih v veliki meri odvisni od popisovalcev in da so lahko primerjave popisov izkazovale precejšnja odstopanja.

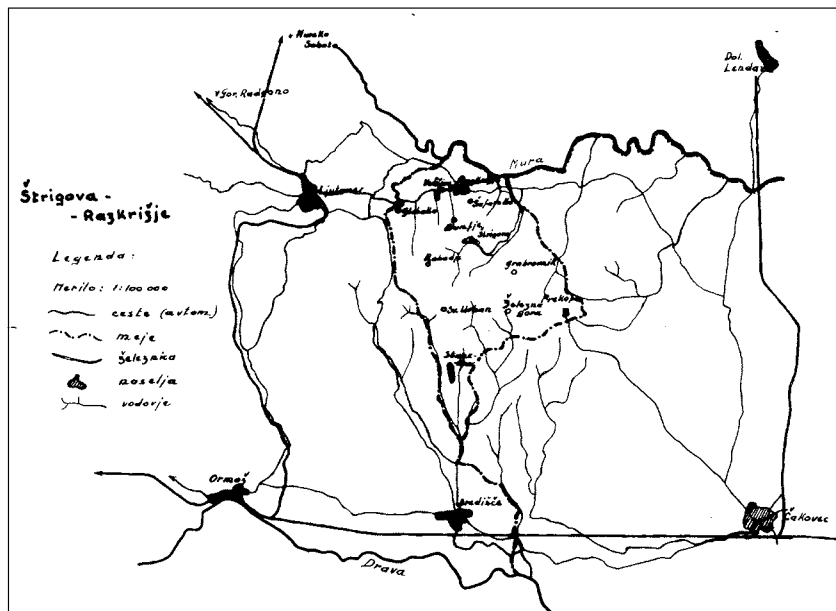
Odločitev o delitvi občine je sprožila val konfliktov in nasilnih dejanj, ki so odmevali do državnega središča v Beogradu, ki je območje uvrstilo med najbolj nemirne zaradi nerešenih vprašanj notranje razmejitve med republikami. Slovenske lokalne oblasti iz Ljutomera so januarja 1946 ukazale slovenski Narodni milici, da zapusti Štrigovo, Grabrovnik in Železno goro, ker naj bi pripadli Hrvaški. Z njimi so odšli tudi slovenski učitelji, tako da so otroci

²²¹ SI AS 223, š. 630, 184/55, Dopis Geodetske uprave LRS – Izvršnemu svetu LRS, 26. 8. 1955.

²²² SI AS 223, š. 898, mapa: Okrožni LO Maribor, okraj Ljutomer, dopis krajevnih ljudskih odborov in odborov OF Železna Gora, Grabrovnik, Sv. Urban, Stanetinec, Robadje, Štrigova, Razkrižje in Jalšovec – Predsedstvu vlade Ljudske republike Slovenije, oddelku za izgradnjo narodne oblasti, 13. 5. 1946.

Slika 1: Terenska skica občine Štrigova s spornim območjem iz leta 1945

(SI AS 223, š. 898)

začasno ostali brez pouka. Proti temu je protestiral večji del prebivalstva in člani Krajevnega odbora OF Štrigova so februarja 1946 od hišnih gospodarjev zbirali izjave, h kateri republiki naj bo priključeno to območje. Približno 95 % tistih, ki so se izjasnili, je bilo za priključitev k Sloveniji.²²³ V naslednjih mesecih so slovenski organi oblasti prejeli še več dopisov z zahtevo po priključitvi celotnega okoliša Sloveniji in s protestnimi izjavami zaradi postopkov lokalnih hrvaških oblasti, ki naj bi preganjali tiste, ki propagirajo za priključitev k Sloveniji in tudi uporabo slovenskega jezika v javnosti. Do še večje zaostritve pa je prišlo, ko sta se 2. aprila 1946 v Štrigovi sestali delegaciji ljutomerskega in čakovskega okraja in v nasprotju s prvotnim stališčem sklenili, da naj bi celotno območje pripadlo Hrvaški. Po drugem viru naj bi o tem odločila kar komisija, v kateri sta bila tudi ministra za notranje zadeve obeh republik Ivan Maček in Stevo Krajačić, ne da bi sploh prišla na teren. Sklep je bil sprejet v Ljutomeru.²²⁴

»Kljub protestom slovenskih aktivistov, katerim so tukajšnje prilike znane do potankosti, sta oba sekretarja na tem sestanku sklenila, izgovarjajoč se na odločitev višjih forumov, da se priključijo vsi naši krajevni odbori LR Hrvatski

223 SI AS 223, š. 898, mapa: Okrožni LO Maribor, okraj Ljutomer, dopis Krajevnega odbora OF Štrigova – Ministrstvu za notranje zadeve Slovenije, Štrigova 9. 2. 1946.

224 Zečević, Lekić, *Državne granice*, str. 170.

in sicer po načelu nekdanje Austro-ogrske meje,« so v protestu proti taki odločitvi zapisali predstavniki tamkajšnjih prebivalcev in dodali, da je bil sklep sprejet nedemokratično in proti ljudski volji, da na hrvaški strani propagando vodijo hrvaški duhovniki iz Štrigove in Razkrižja in da celoten predel nacionalno, politično, gospodarsko in kulturno pripada slovenskemu zaledju.²²⁵ Vrstili so se spori, saj Slovenci niso hoteli več pošiljati otrok v šolo v Razkrižju, kamor so prišli hrvaški učitelji. Hrvaška policija, ki je prevzela nadzor nad območjem, ni stremela k pomiritvi, temveč je začela preganjati tiste, ki so propagirali za Slovenijo in ki so javno uporabljali slovenski jezik.

Da bi premostili spore, je v dogajanje posegla zvezna oblast in na teren poslala tričlansko komisijo, v kateri so bili predstavnica Zvezne kontrolne komisije Lepa Perović in predsednika republiških kontrolnih komisij Hrvaške in Slovenije Pavle Gregorić in Vida Tomšič. Ti so v poročilu 12. junija 1946 zapisali, da se na tem območju uporabljata oba jezika, slovenski in hrvaški, berejo se knjige in časopisi v obeh jezikih in da ekonomsko gravitirajo na obe strani, na Čakovec, do katerega imajo od 12 do 24 kilometrov, in na bližnji Ljutomer, ki je oddaljen od 5 do 15 kilometrov od teh vasi. V kronologiji dogajanja zadnjega leta so zapisali, da ni jasno, zakaj ni bil izvršen sklep o delitvi območja iz oktobra 1945, za dogajanja v zadnjih mesecih pa, da so lokalne hrvaške oblasti naredile vrsto napak in da dejstvo, da propagando za Slovenijo vodijo pristaši bivšega klerikalnega slovenskega voditelja Antona Korošca, ne sme vplivati na končno sodbo, saj se z njihovimi stališči strinja tudi večina prebivalstva. Predlagali so začasno razdelitev območja po predlogu iz oktobra 1945, torej da Razkrižje z zaledjem pripade Sloveniji, Štrigova z okoliškimi zaselki pa Hrvaški. K temu pa so dodali predlog, naj že na naslednjem zasedanju zvezne skupščine sprejmejo sklep o razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvaško, saj naj bi tudi o drugi sporni točki, razdelitvi med okrajema Črnomelj in Karlovac, že našli skupno besedo. Takoj pa naj bi zamenjali policiste iz Štrigove, ki so postopali nekorektno, ter v Razkrižje vrnili slovenske učitelje.²²⁶

Izpeljan je bil le tisti del predlogov o razmejitvi, ki jih je komisija označila kotčasne. Do dokončne razmejitve pa ni prišlo, saj zvezna skupščina ni sprejela zakona o razmejitvi niti med Slovenijo in Hrvaško niti med drugimi republikami, kjer so prav tako obstajale sporne točke. Vse razmejitve so bile tako pravno formalnočasne, do dokončne potrditve, ki bi jo morala po ustavi na predlog in ob soglasju republiških skupščin potrditi zvezna skupščina, pa ni prišlo.

²²⁵ SI AS 223, š. 898, mapa: Okrožni LO Maribor, okraj Ljutomer, dopis krajevnih ljudskih odborov in odborov OF Železna Gora, Grabrovnik, Sv. Urban, Stanetinec, Robadje, Štrigova, Razkrižje in Jalšovec – Predsedstvu vlade Ljudske republike Slovenije, oddelku za izgradnjo narodne oblasti, 13. 5. 1946.

²²⁶ Zečević, Lekić, *Državne granice*, str. 172–173.

Slika 2: Protest proti priključitvi vasi iz občine Štrigova k Hrvaški

(SI AS 223, š. 898)

PREDSEDSTVO
NARODNE VLADE SLOVENIJE

Ljubljana, dne 4.2. 1946.

Oddelk za izgradnje
narodne oblasti.

Deputacija v zadevi Štrigove.

29.I. 1946 je prišla v Ljubljano deputacija iz
Železne gore, najvzhodnejše vasi bivše občine Štrigova in raz-
ložila sledeče:

Ljudstvo treh KNO, predvsem Železna gora in Grabro-
vnik, ki ležita na najvzhodnejšem delu Štrigove se v celoti
razven par izjem ne strinjata z priključitvijo teh treh KNO
Hrvatski, Kotar - Čakevski. Ljudstvo štiti v tej odločitvi krivice
in nasprotovanje ljudski volji. Ko sem jih opozoril, da moramo ustva-
riti medsebojno enotnost in se izogibati vsakega nacionalnega švi-
nizma, so izjavili, da ljudstvo štiti šovinizem od strani pesamez-
nikov na hrvatski strani predvsem nekaterih učiteljev. Deputacija
je zatrjevala, da je šovinizem povdarjanje, da se bolj Hrvatje kakor
Slovenci. Prestodušno se izjavili, da kot obrabno prebivalstvo
govorije mešane vendar bolj prekmurske in cele madžarske. Doka-
zovali so, da štita in se štita slovenske knjige, da se
imeli župnika Slovenca itd. Zatrjevali so, da za priključit-
tev k Hrvatski dela neki reakcionar "Matija" iz Železne gore.

Kot dokaz ljudske volje so predložili zbrane
podpise velilcev 200 družin iz Železne gore razven 8, iz
Grabrovika pa 53 družin razven 1. Nadalje se utemeljevali, da
je že več kot mesec dni nevzdržno stanje, odkar se trije
KNO priključeni k Hrvatski. Naše oblasti so odšle, ~~Hrvatje so~~
Čakovski Kotar pa se za njih sploh še ni zmenil. Prejve,
da so več kot mesec dni že brez vsake oblasti, brez živil-
skih nakaznic, popolnoma zapuščeni in se zanje nihče ne briga.
Reakcija pa to stanje izkorišča in se kot dokaz prinesli
s seboj letak, ki se ga našli nalepljenega pred bivšim KNO.

Končno izjavljaje, da je vsa Štrigova taka cel-
lata, da je nemogoče, da se te tri vasi odmgane, posebno
ker je v Štrigovi šola in druge ustanove in sedaj tudi tisti
kraji, ki se pri ljutomerskem ekraju nimajo šole. Od Ljutomeru
so oddaljeni 1 ure in pol, od Čakevca pa več kot 3 ure.
Nazadnje so izjavili, da prosijo, da se to vprašanje čimpreje
reši, da se Štrigova ne deli in da se ugodi želji ljudstva.

Na vseh sestankih se je ljudstvo vedno izre-
kalo za Ljutomer.

P r i l o g e :

- 1./Podpisi iz Železne gore in Grabrovika,
- 2./prepis zapianika sestavljenega v Železni gori in poslanega
Zvezni vladi v Beograd,
- 3./reakcionarni letak.

Smart fašizmu - svobedo narodu !

[Signature]

Četrty in peti odsek, na katerem je bila po 2. svetovni vojni meja med Slovenijo in Hrvaško spremenjena, sta na območju Bele Krajine. Pri občini Radatovići na južnem delu Žumberačke gore se je meja v predhodnih desetletjih večkrat spreminjala, leta 1945 pa je prišlo do razmejitve, ki je – upoštevajoč dejstvo, da v znanih dokumentih niso omenjeni nikakršni zapleti – očitno potekala bolj mirno kot razmejevanje pri Štrigovi oziroma Razkrižju. Od hrvaške občine Radatovići je bilo izločenih 335 ha katastrske občine Sekulići z naseljem Drage, ki so pripadli okraju Metlika. Priključitev tega 3,35 km² območja Sloveniji je bila izvedena »na izrecno željo prizadetih prebivalcev«, ²²⁷ sicer srbske narodnosti, ki so bili ekonomsko in prometno vezani na Metliko, torej na slovensko stran, otroci pa so v šoli še naprej obdržali pouk v srbohrvaščini.

Na jugovzhodu Bele Krajine je bila kot meja vnovič vzpostavljena reka Kolpa, tako da je Sloveniji pripadla katastrska občina Marindol (kraj Marindol, Milići, Žunići, Paunovići, skupaj 1.133 ha oziroma 11,33 km² ozemlja). ²²⁸ Mejo je sicer že med vojno na Kolpo premaknil italijanski okupator. Leta 1948 je del prebivalcev začel z akcijo za vnovično priključitev teh krajev Hrvaški. Podpisali so tozadevno prošnjo ter jo poslali predsedstvu vlade LR Hrvaške in okrajnemu ljudskemu odboru Karlovac. Po navedbah slovenskih organov oblasti naj bi akcijo vodili nekateri ljudje, ki jih je slovenska policija preganjala zaradi kaznivih dejanj, večina podpisov na peticiji pa je bila po ugotovitvah policije ponarejenih. Večina prebivalstva je soglašala, da ostanejo v Sloveniji, in po pregledanih dokumentih slovenskih oblastnih organov do uradnih zahtev po vključitvi območja Marindol k Hrvaški ni prišlo. ²²⁹

Do vzpostavitve stare historične meje med avstrijskim in ogrskim delom nekdanje monarhije izpred sprememb banovinskih meja v prvi Jugoslaviji je prišlo tudi na območju okraja Kočevje južno od Goteniške gore, kjer je bila po vojni meja vrnjena na tok Kolpe in Čabranke. Sloveniji so tako pripadle katastrske občine Draga, Trava, Žurge, Osilnica in Bosiljiva Loka, skupna površina Sloveniji pripadlega ozemlja na tem območju pa je znašala 11.769 ha oziroma 117,69 km². ²³⁰ V kasnejših dokumentih ti kraji niso nikjer več omenjeni kot kakor koli sporni.

DOLOČANJE MEJE, KJER JE PREJ NI BILO

Zadnji dve spremembi meje sta bili v Istri, na območju, ki je Jugoslaviji pripadlo šele po premikanju jugoslovansko-italijanske meje proti zahodu v letih

²²⁷ SI AS 223, š. 630, 184/55, Poročilo o razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvatsko, 12. 9. 1955, str. 5.

²²⁸ SI AS 223, š. 630, 184/55, Dopis Geodetske uprave LRS – Izvršnemu svetu LRS, 26. 8. 1955.

²²⁹ SI AS 223, š. 630, 184/55, Poročilo o razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvatsko, 12. 9. 1955, str. 6–7.

²³⁰ SI AS 223, š. 630, 184/55, Dopis Geodetske uprave LRS – Izvršnemu svetu LRS, 26. 8. 1955.

1947 in 1954, takoj po vojni pa je bilo še v okviru Cone B Julijske krajine, ki je bila pod Vojaško upravo Jugoslovanske armade. V tem času so poskušali na novo začrtati meje upravnih enot med slovenskimi in hrvaškimi okraji, tako da so v upravne enote na slovenski strani nekaj let sodili tudi kraji Rupa, Šapjane, Pasjak in Brdce, ki so v prejšnjih obdobjih sodili v upravne enote na hrvaški strani meje. Po uveljavitvi mirovnega sporazuma z Italijo, ki je začel veljati septembra 1947, je bilo ustanovljeno Svobodno tržaško ozemlje. V njegovi Coni B, ki je bila pod nadzorom Jugoslavije, so mejo med okrajema Koper in Buje potegnili po reki Dragonji in s tem le potrdili začasno razmejitev, o kateri sta se med vojno usklajevali vodstvi osvobodilnih gibanj s slovenske in hrvaške strani meje.

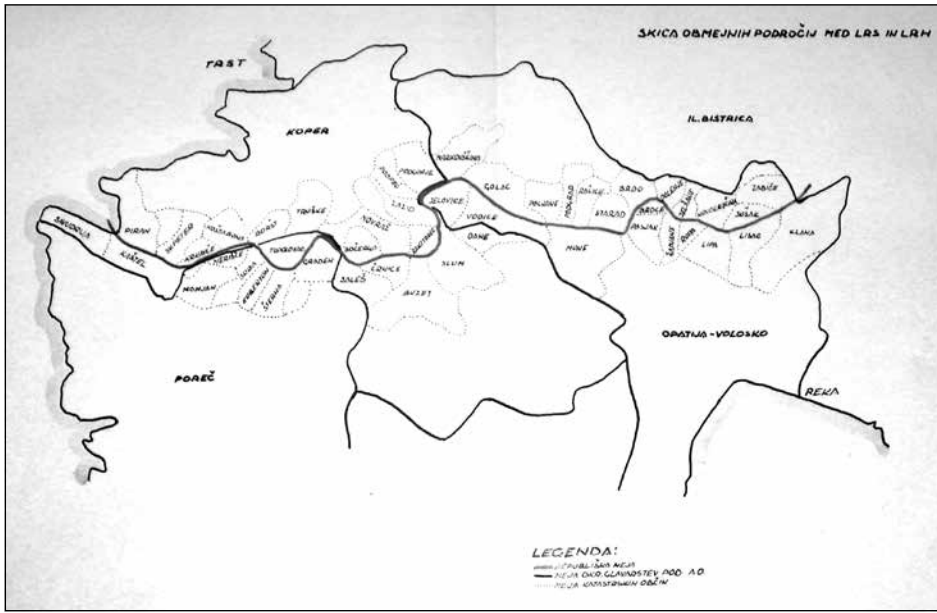
Prvo sporno ozemlje na meji v Istri, torej ne ozemlju, ki pred vojno ni sodilo v okvir Jugoslavije, je zajemalo območje krajevnih ljudskih odborov Gradin, Pregara in Črnica oziroma katastrskih občin Pregara, Gradin in del katastrske občine Topolovec. Slovenske partizanske enote so na tem območju leta 1944 izvedle glasovanje, na katerem se je približno 90 % udeležencev izreklo za priključitev k Sloveniji. Leta 1947, ko je po mirovni pogodbi to ozemlje pripadlo Jugoslaviji, je del prebivalstva agitiral za priključitev k Hrvaški, zato se je sestala mešana komisija centralnih komitejev KP Slovenije in KP Hrvaške ter sklenila, da te kraje priključijo okraju Buzet oziroma LR Hrvaški. Leta 1955 so analitiki, ki so poskušali razvozlati potek meje med republikama, ugotavljali, da zapisnik seje in sklep nista arhivirana in je zapis o tem nastal dosti kasneje na podlagi izjav slovenskih članov komisije.²³¹ Večji del prebivalstva se s priključitvijo ni strinjal in so napisali več peticij ter prošenj slovenskim oblastem, naj to območje vnovič pripade Sloveniji. Kljub obljubam, da bo pouk v šolah še naprej potekal v slovenščini, so slovenski učitelji tam ostali le še kratek čas, prebivalci pa so bojkotirali sklepe upravnih organov iz Buzeta, od tam niso hoteli prejemati niti živilskih nakaznic, pa tudi davkov niso hoteli plačevati.²³² Problem je bil akuten vse od takrat, ko je bila meja potegnjena, saj je Ivan Regent že oktobra 1947 poslal predsedniku slovenske vlade Mihi Marinku pismo »v zadevi nekaterih istrskih vasic, ki so priključene Hrvatski republiki, prebivalstvo katerih pa bi hotelo biti priključeno k Sloveniji«. S problematiko je Regenta ustno seznanil tudi vodilni iz sežanskega okraja. Regent se je pri oblikovanju stališča skliceval na pismo, ki ga je priložil, ki pa v arhivskem gradivu ni ohranjeno. Iz zapisa je sklepal, da »je razvidno, da je vprašanje zelo pereče«, in svetoval, da »ne bi bilo napačno to vprašanje rešiti kolikor mogoče hitreje«.²³³

231 SI AS 223, š. 630, 184/55, Poročilo o razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvatsko, 12. 9. 1955.

232 Čepič, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje, str. 213–214.

233 SI AS 1748, šk. 5, I, 2, Pismo Ivana Regenta – predsedniku vlade LRS Mihi Marinku, 28. 10. 1947.

Slika 3: Skica, iz katereje je bilo razvidno, da se nova meja med Slovenijo in Hrvaško ne bo mogla naslanjati na nobene stare upravne meje. (SI AS 223, š. 630)

Sprememba meje v Istri je postala vnovič aktualna po priključitvi Cone B Svobodnega tržaškega ozemlja Jugoslaviji. Izvršni svet LR Slovenije je o tem razpravljal 10. junija 1955 in sprejel predlog predsednika vlade Borisa Kraigherja, da »bi Izvršni svet predlagal Izvršnemu svetu Hrvatske, naj se formira komisija iz zastopnikov obeh Izvršnih svetov, ki naj skuša najti sporazumno rešitev pri razmejitvi med okraji Koper, Buje in Buzet«. ²³⁴ Iz skromnega zapisnika ni razvidno, da bi slovenska vlada svojim zastopnikom dala kakršna koli natančnejša navodila za pogovore oziroma zavzela stališče o tem, na katerih odsekih naj bi prišlo do popravkov meje.

Komisiji, ki sta ju imenovali vladi Slovenije in Hrvaške za oblikovanje meje v Istri, sta se sestali 14. julija 1955 v prostorih okrajnega ljudskega odbora Buje. Govorili so o dveh odsekih meje, o območju sporne občine Gradin oziroma zahtevah prebivalcev po njeni priključitvi LR Sloveniji in o razmejitvi ob spodnjem toku reke Dragonje. Pri prvi točki je hrvaški predstavnik Vojko Flego predstavil zahteve ljudi iz občine Gradin po priključitvi občine Sloveniji, kar sta potrdila tudi občinski ljudski odbor Gradin in okrajni ljudski odbor Buzet. Po tem so udeleženci sestanka »sklenili soglasno, da se Izvršnemu svetu NRH predlaga, da se to področje priključi Ljudski republiki Sloveniji«. Pri problematiki razmejitve

²³⁴ SI AS 223, š. 306, Zapisnik LI. seje Izvršnega sveta Ljudske skupščine LRS z dne 10. 6. 1955, str. 3.

ozemlja ob spodnjem toku reke Dragonje pa so slovenski in hrvaški predstavniki soglasno sklenili, »da se predlaga Izvršnemu svetu Slovenije, da se potrdi meja na reki Dragonji oziroma po dejanskem stanju, tj. od izliva reke Dragonje v morje do mosta preko Dragonje, ki se nahaja pod vasjo Kaštel, ter naprej navzgor po sedanjem stanju.«²³⁵

Slovenski vladi je o sestanku v Bujah na seji Izvršnega sveta 21. julija 1955 poročal vodja slovenske komisije Niko Šilih. Povedal je, da so člani obeh komisij »soglasno sklenili predlagati Izvršnemu svetu LRH, da se območje občine Gradenj /Gradin, op. a./ (OLO Buzet) pripoji LR Sloveniji, Izvršnemu svetu LRS pa v ostalem, da potrdi mejo na reki Dragonji po obstoječem stanju«. Izvršni svet LR Slovenije je nato sklenil, da potrdi sklepe »in pritrдитеv sporoči Izvršnemu svetu LRH.«²³⁶

Za mejo pri Gradinu je najprej Sabor LR Hrvaške 15. decembra 1955 sprejel sklep o izločitvi osmih krajev iz Hrvaške, dne 6. marca 1956 pa je o tem razpravljala še Ljudska skupščina LR Slovenije. V obrazložitvi je bilo zapisano, da »prebivalstvo v predlogu odloka naštetih vasi, ki so zdaj na ozemlju Ljudske republike Hrvatske, že dalj časa teži za tem, da bi se te vasi priključile Ljudski republik Sloveniji, in sicer k okraju Koper, ker je večina tega prebivalstva slovenske narodnosti.«²³⁷ Tudi v predstavitvi odloka v skupščini je Niko Šilih uvodoma poudaril »stalno izraženo težnjo prebivalcev občine Gradin« po priključitvi k Sloveniji. Ko je govoril o delu komisij slovenske in hrvaške vlade, se je omejil zgolj na njeno prvo točko oziroma njen prvi sklep, da je »soglasno ugotovila upravičenost želje prebivalcev tega področja, da se priključi h Kopru,«²³⁸ izognil pa se je omembi drugega sklepa komisije, torej omenjanju meje na Dragonji.

Ker je po ustavi FLRJ postal tovrstni odlok veljaven šele s potrditvijo v Zvezni ljudski skupščini, je o njem sklepal tudi ta najvišji zakonodajni organ v Jugoslaviji. Dne 27. marca 1956 je sprejel odlok o potrditvi spremembe meje med Ljudsko republiko Hrvatsko in Ljudsko republiko Slovenijo, v katerem je zapisano: »Potrdi se sprememba meje med Ljudsko republiko Hrvatsko in Ljudsko republiko Slovenijo, ki je v tem, da postanejo kraji Abitanti, Belvedur, Brezovica, Gradin, Koromači-Boškini, Močunigi, Pregara in Sirči v občini Buje, okraj Pulj, ki so bili doslej v sestavu ozemlja Ljudske republike Hrvatske, sestavni del ozemlja Ljudske republike Slovenije.«²³⁹

235 SI AS 223, š. 630, 184/55, Zapisnik sastanka Komisije Izvršnog vijeća Hrvatske i Komisije Izvršnog vijeća Narodne Republike Slovenije, održanog dne 14. VII. 1955 god. u prostorijama Narodnog odbora kotara Buje.

236 SI AS 223, š. 306, Zapisnik LV. seje Izvršnega sveta Ljudske skupščine LRS dne 21. 7. 1955, str. 2.

237 *Stenografski zapiski Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije: tretji sklic, knjiga 6*, str. 269.

238 Prav tam, str. 32, objava odloka v: *Uradni list Ljudske republike Slovenije*, 7-22/1956, 13. 3. 1956, str. 69.

239 *Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije*, 15-142/1956, 4. 4. 1956. Glej tudi: *Savezna narodna skupština: stenografske beleške: knjiga III, sveska 1*, str. 201.

To je bil edini primer, ko je bila sprememba meje med Slovenijo in Hrvaško potrjena na ustavno predpisani način, torej s sklepoma najvišjih zakonodajnih organov obeh republik in potrditvijo sklepa v zvezni skupščini. Spremembe meja na ostalih odsekih niso dobile sorodne pravne potrditve. Do te ni prišlo niti na drugem odseku meje, o katerem so razpravljali predstavniki slovenske in hrvaške vlade na sestanku v Bujah julija 1955. Razlika je bila tudi v tem, da prebivalci spornega območja v vasicah ob Dragonji niso jasno izražali zahteve po vključitvi v eno ali drugo republiko.

Do spreminjanja meje ali vsaj poskusov spreminjanja meje je prihajalo tudi na nekaterih drugih odsekih slovensko-hrvaške meje, končni rezultat teh akcij pa je bil pogosto obnovitev starih historičnih meja, ne ozirajoč se na narodnostno mejo. Eden od teh odsekov meje je bil na območju krajev Rupa, Šapjane, Pasjak in Brdce. Pred 2. svetovno vojno so sodili v pristojnost okrajev s sedežem v Opatiji ali na Reki, po vojni pa so bila vključena v okraj Ilirska Bistrica in s tem začasno priključena Sloveniji. Komisija, ki je leta 1947 sklepala o priključitvi občine Gradin Hrvaški, je obiskala tudi Rupo in Pasjak in sklenila, da se ti kraji priključijo upravnim enotam na Hrvaškem, kljub temu da naj bi po njenih podatkih leta 1945 v Rupi, Šapjanah, Pasjaku in Brdcah živeli skorajda izključno Slovenci. V vseh štirih naseljih so bile šole s poukom v slovenskem jeziku, pa tudi na nagrobnikih so bili napisi v slovenščini. Po informacijah, ki jih je leta 1955 zbrala slovenska vlada, je bila priključitev k LR Hrvaški opravljena na željo prebivalcev teh naselij zaradi ekonomske odvisnosti od Reke in zaradi boljše garantirane preskrbe v LR Hrvaški. »Pozneje ni bilo od prebivalcev teh naselij nikdar načelno postavljeno vprašanje priključitve k LR Sloveniji,« je na koncu zapisano v poročilu, naslovljenem na slovensko vlado.²⁴⁰

Vendar sprva le ni šlo vse tako mirno, saj po podatkih, ki jih je na terenu zbral dolgoletni ravnatelj Slovenskega šolskega muzeja France Ostanek, odpravljanje slovenščine ljudi ni pustilo ravnodušnih. V ljudski šoli v Rupi je prejšnjo italijanščino iz časa Kraljevine Italije najprej zamenjala slovenščina, po njeni odpravi pa »je bil v začetku uvedbe hrvaškega učnega jezika med prebivalci odpor in niso redno pošiljali otrok v šolo«. Enako je bilo v Pasjaku, ki je imel slovensko šolo že leta 1903. Po kapitulaciji Italije je bil na partizansko šolo leta 1943 nastavljen učitelj, po rodu Hrvat, »ki je do leta 1947 učil slovensko, po tem letu, ko je pripadel kraj LR Hrvaški, pa v hrvaškem jeziku«. Ostanek je zabeležil izjave ljudi iz srede petdesetih let, da v šoli v Pasjaku učence kaznujejo, če ne govorijo v knjižni hrvaščini, in poštarice iz Šapjan, da so ljudje še naročeni na slovenske časopise in berejo v slovenščini. A je nato preprosto zaključil: »Nova politično-upravna meja in hrvaška šola bosta sčasoma odločili tudi narodnostno opredelitev.«²⁴¹

240 SI AS 223, š. 630, 184/55, Poročilo o razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvatsko, 12. 9. 1955, str. 3.

241 Ostanek, Slovensko-hrvaška jezikovna meja v Istri, str. 245–247.

Hrvaška je avgusta 1947 predlagala tudi popravek meje v južnem delu Snežnika severno od Klane, tako da bi Hrvaški pripadel del gozdnatega območja z zaselkom Gomanjce. Pri tem je predsedstvo vlade LR Hrvaške sledilo predlogu oblastnega odbora za Istro iz Labina, ki ga je podprlo tudi hrvaško ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo. Predlog so utemeljevali izključno z ekonomskimi vzroki, češ da je izvoz lesa že pred tem potekal na jug proti Klani, da se tam nahaja najboljša lesnopredelovalna industrija, ki ne sme ostati brez surovin, in da vse to območje gravitira k Reki, ki bo glavna jugoslovanska luka za zahodni del države.²⁴² Vlada LR Slovenije je uradno odgovorila 13. septembra 1947 in zavrnila argumente hrvaške strani. Delitev enotnega masiva Snežnika po njenem mnenju ni bila utemeljena niti geografsko niti gospodarsko, saj so bile najmodernejše naprave lesne industrije v Ilirski Bistrici, od koder se je že prej upravljalo celotno območje Snežnika, ki ni potekalo iz Klane, »in ker govorijo tudi sicer vsi gospodarski, geografski in etnografski razlogi za to, da je ves snežniški masiv nerazdružna celota«.²⁴³

Najbolj sporni območji ob meji sta ostajala odseka Razkrižje-Štrigova in meja ob spodnjem toku reke Dragonje. Ob oblikovanju meje v Istri leta 1955 je vnovič prišlo tudi do zahtev po spremembi meje pri Razkrižju, kjer je nekaj večjih kmetov zahtevalo priključitev kraja LR Hrvaški. Po poizvedbah, ki jih je naredila Uprava državne varnosti, je šlo za kmete, ki so imeli že večkrat težave s slovenskimi organi oblasti, večina prebivalcev pa ni prisluhnila njihovim parolam, da je kmetom na Hrvaškem lažje, ker naj bi imeli nižje davke. Večjih težav naj ob meji ne bi bilo, otroci naj bi tudi pri obiskovanju šole prestopali mejo in tako izbirali šolo, ki jim bolj ustreza. Kmetje na slovenski strani so bili nekoliko nezadovoljni, ker na hrvaški strani niso tako dosledno kot v Sloveniji izvajali akcij zatiranja poljskih in sadnih škodljivcev, ti pa se niso ozirali na republiške meje in so povzročali škodo tudi na slovenski strani. Večjo nejevoljo pa je v Razkrižju povzročalo dejstvo, da so sodili pod nadškofijo v Zagrebu, ki jim je poslala hrvaškega duhovnika, zato je bogoslužje potekalo v hrvaškem jeziku. Pismo vernikov iz Razkrižja, poslano pristojnim cerkvenim organom v Zagreb, naj se težava reši, je ostalo brez ustreznega odgovora, in po poročanju Uprave državne varnosti je bil s tem povezan »tudi problem pri poučevanju verouka, ker se poučuje v hrvaškem jeziku«.²⁴⁴ Problem maševanja in celotnega verskega življenja v Razkrižju se je nato vlekel in vlekel, slovenski verniki so pisali prošnje

242 SI AS 223, š. 21, 165/47, Dopis Oblastnega narodnega odbora za Istru – Predsjedništvu vlade Narodne republike Hrvatske, Labin, 8. 5. 1947 in Dopis Ministarstva poljeprivrede i šumarstva NR Hrvatske – Predsjedništvu vlade NR Hrvatske, 5. 8. 1947.

243 SI AS 223, š. 21, 165/47, Dopis Vlade LR Slovenije – predsedstvu vlade NR Hrvatske, 13. 9. 1947.

244 SI AS 223, š. 630, 184/55, Depeša TNZ M. Sobota – Center UDV, 17. 8. 1955.

in pritožbe na zagrebško nadškofijo, a odgovorov niso dočakali. Napetost med hrvaškim župnikom in slovenskimi verniki se je le še stopnjevala.²⁴⁵

NOTRANJE MEJE IZVEN OBZORJA POLITIKE

Težave, ki jih je nedokončano razmejevanje med republikami v Jugoslaviji sprožilo v prvih povojnih letih, so po razpravah sredi petdesetih let utonile v pozabo. Tudi ko so se v obdobju sprejemanja ustavnih zakonov ob koncu šestdesetih let krepile pristojnosti republik, se mejna problematika ni vrnila na dnevne rede pristojnih organov. V začetku sedemdesetih let so se začela tudi neposredna srečanja vodstev posameznih republik, medtem ko so se dotlej ta srečevala le na skupnih sejah v Beogradu. Predstavniki Slovenije in Hrvaške so se prvič srečali na neposrednih pogovorih 1. junija 1970.²⁴⁶ Nekajkrat je bila v pogovoru omenjena tudi meja, toda ne slovensko-hrvaška, temveč italijansko-jugoslovanska. Med Jugoslavijo in Italijo se je namreč že začelo tiho diplomatsko delovanje, ki je novembra 1975 pripeljalo do podpisa Osimskih sporazumov. Slovensko in hrvaško vodstvo pa sta ob tem premišljevali predvsem o pravicah manjšin, italijanske v Sloveniji in na Hrvaškem ter slovenske v Italiji. Pogovori pa se ob tem niso razširili na problematiko slovensko-hrvaške meje.

Ta je postala z vidika razvoja Jugoslavije dokaj nepomembna, saj ni ovirala stikov ljudi z ene in druge strani meje, pretoka delovna sile, iskanja rešitev za nepričakovane težave »pri sosedih« ali investiranja gospodarskih subjektov na drugi strani republiške meje. Ljudje so iskali zaposlitev, nakupovali v trgovini, svoje vsakdanje bivanjske probleme reševali pri komunalnem podjetju ali iskali zdravstveno pomoč v ustanovi, ki jim je bila najbližja, pa čeprav je bila na drugi strani meje. Kje pravzaprav ta poteka, se sploh niso dosti spraševali. Vprašanje je bilo nepomembno tudi za tiste, ki jim je bil jezik hrvaških sosedov blizu, npr. potomci Uskokov iz Bele krajine.²⁴⁷ So se pa vedno našli ljudje, ki so poskrbeli, da so nerešena vprašanja povzročala spore in nelagodje dela prebivalstva. Eden takšnih je bil še vedno župnik v Razkrižju, ki je s trdovratnim zavračanjem prošenj slovenskih vernikov po slovenskem obredju²⁴⁸ ponujal obilico možnosti za netenje nacionalne nestrpnosti.

²⁴⁵ Pogorelec, Razkrižje, str. 111.

²⁴⁶ SI AS 1589, IV, a.e. 481, Zapisnik razgovora med predstavniki republike Hrvatske in republike Slovenije, ki je bil dne 1. 6. 1970 v Ljubljani.

²⁴⁷ Knežević Hočevar, »Kri ni voda«, str. 128–130.

²⁴⁸ Pogorelec, Razkrižje, str. 111–112.